

2.4. Politikai választások és kulturális orientációk

Fedinec Csilla – Szarka László

A kelet-európai térségben a 19. század végén, a 20. század elején Oroszországban, Lengyelországban, a balti államokban, Romániában, majd az első világháború után Csehszlovákiában megjelentek azok a politikai konfliktusok, amelyek az autonóm, modern zsidó politika és jelentős zsidó politikai szervezetek kialakulásához vezettek.¹ E tekintetben Magyarország az emancipációs törvények elfogadását követően, a zsidóság asszimilációjának és integrációjának útját előnyben részesítő modellnek köszönhetően több szempontból is kivételnek számított, és sem 1918 előtt, sem azt követően nem jöttek létre önálló cionista vagy orthodox vallási platformot képviselő zsidó politikai pártok. A Csehszlovák Köztársaság keretei közt újraszerveződő csehországi, szlovákiai és kárpátaljai zsidóság a történeti előzményeknek és különbségeknek megfelelően vallási, politikai szervezetszférában, ideológiai, politikai orientációjában, az orthodox vallási felfogáshoz, illetve a zsidó nemzet önállóságának gondolatához, a cionizmushoz való viszonyában egymástól igen eltérő csoportokat alkotott.

A legbefolyásosabb csoportot a bécsi cionista központtal szorosan együttműködő, 1918 novemberében megalakult prágai Zsidó Tanács jelentette. Az 1919 januárjától a párizsi békekonferenciára a Zsidó Tanács Ludvík Singer elnök vezetésével delegációt küldött annak érdekében, hogy a kisebbségi szerződések előkészítésekor győzzék meg a csehszlovák béke delegáció vezetőjét, Edvard Beneš külügyminisztert a zsidó különjogok szükségességéről. Beneš azonban nem volt hajlandó az egyfajta vallási autonómia irányába mutató jogokat biztosítani a csehszlovákiai zsidóság számára és nem fogadta el Singeréknek azt a követelését, hogy hasonlóan a lengyel kisebbségvédelmi szerződéshez, a csehszlovák szerződésben is rögzítsék az úgynevezett zsidó vallási autonómia jogait.²

A két világháború közötti időszakban a csehszlovák demokrácia széles teret engedett a politikai tevékenységnek. Politikai pártok egész sora jelent meg a palettán, amelyek egy része ideológiai, másik része viszont nemzetiségi alapon szerveződött. A két világháború közötti időszakban az országos „csehszlovák” pártok a cseh, szlovák és kárpátaljai országrészekben egyaránt rendelkeztek regionális tagozatokkal, illetve szervezetekkel, és igyekeztek mindenütt képviselőjelölteket állítani. Az államfordulat utáni első években létrejövő kisebbségi, illetve etnoregionális pártok egy része idővel vagy beolvadt a nagyobb, országos pártokba, vagy kizárólag azokkal közös választási listákon indult.

AZ ORSZÁGOS PÁRTOK KÁRPÁTALJÁN

Kárpátalján az országos pártok közül az időkban Csehszlovákia Kommunista Pártja, a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt és az Agrárpárt (Csehszlovák Köztársasági Párt) bírt a legnagyobb befolyással. A négy parlamenti választásból (1924, 1925, 1929, 1935) három esetben a kommunisták kapták a legtöbb szavazatot Kárpátalján, csak 1929-ben, a gazdasági világválság közepette, tudott itt az első helyre kerülni az Agrárpárt, szövetségben a Zsidó Demokrata Párttal.³

A kommunista pártot támogatta Kárpátalján a két világháború között a zsidó – és a ruszin – választók többsége. A helyi szocialisták és kommunisták balszárnya 1920 márciusában alakította meg Ungváron Podkarpatszka Rusz Nemzetközi Szocialista Pártját, melyben a magyarok és a zsidók domináltak (Gáti József, Dezső Ármin, Simon Mózes, Zeidler Ernő, Török Pál, Fejér Herman és mások), de az alapítók közt voltak ruszinok is (például Iván Mondok, Emanuil Safranko), akik már a rövid életű magyar tanácsköztársaság időszakában is fontos szerepet játszottak. A kárpátaljai magyar politikai elit úgy vélte, hogy „18–19-es forradalom után a mesterségesen is szított zsidóellenes hangulat annak a tagadhatatlan ténynek a nyomán jelentkezett, hogy a gyászos emlékéü kommunista uralom vezérkarának nagy része a zsidóság soraiból került ki”, s ennek a zsidóellenességnek tudható be, hogy később a zsidóság önálló pártpolitizálásba kezdett.⁴ 1921 januárjában a szlovákiai Ólublón a kárpátaljai,

Divatosan öltözött nők Beregszászon, háttérben a zsinagóga épülete, 1926

a szlovákiai és a csehországi szocialista pártok – a Komintern (Kommunista vagy Harmadik Internacionálé) utasítására – egyesültek és megalakították Csehszlovákia Kommunista Pártját, melynek kárpátaljai szervezete ruszin, ukrán és magyar nyelvű lapot is kiadott. Az ún. csehszlovák időszakban a kárpátaljai szenátorok és képviselők közel fele kommunista volt.⁵

Az 1930-ban közel százezres kárpátaljai zsidóság – a tartomány második legnagyobb kisebbségként – elvben jelentős súlyt képviselt. Az egész országban itt volt a legmagasabb a zsidó nemzetiségi kategóriával azonosuló izraelita felekezetűek aránya: az 1930. évi népszámlálás adatai szerint a 102 542 izraelita felekezetű lakos 89,02%-a, vagyis 91 255 fő vallotta magát zsidó nemzetiségűnek. Ugyanez az arány Csehországban csupán 16,7% volt.⁶ Ráadásul a zsidó vállalkozók, kereskedők komoly gazdasági erővel is rendelkeztek, ami a „csehszlovák időkben” is fontos motivációt jelentett a politikai szerveződések szempontjából.

A kárpátaljai izraelita vallású csoporton belül azonban igen nagy különbségek voltak: „A zsidóság általában kormánytámogató volt, azonban a zsidó értelmiség egy része kitartott a magyar pártok mellett. A zsidóság kormánytámogatása vagy abból állott, hogy önálló politikai pártban tömörült, vagy abból, hogy a választások alkalmából a cseh pártokkal kapcsolódott, avagy egy-egy zsidó jelölt jelölését biztosította néhány párt listáján.”⁷ A kárpátaljai zsidó politikai szervezetek a csehszlovák orientációt valló cionisták és az orthodoxok, illetve a többi „óslakos” kisebbséggel rokonszenvező, a tartomány autonómiáját sürgető „asszimilánsok” (neológok vagy magyarpártiak) álláspontja mentén helyezhetők el.

Prágában már 1918. november 23-án létrejött a csehszlovák állami keretek közt megerősödött cionista orientációjú zsidók érdekeit képviselő Zsidó Nemzeti Tanács. A Tanács aktívan bekapcsolódott a cseh pártokkal, csehszlovák kormányzati tényezőkkel és a világháború előtti filozofia ténykedése révén ismertté vált Tomáš Garrigue Masarykkal, az új állam első köztársasági elnökével való egyeztetésekbe.⁸ Ezek eredményeként a Csehszlovákiához került zsidóságot külön nemzetiségként ismerték el, s biztosították a cionista szervezkedés szabadságát.⁹

A zsidó nemzetiség csehszlovákiai elismerése országszerte szenvedélyes vitákat váltott ki az orthodox és neológ közösségekben. Különösen az ultraorthodox zsidó körök ítélték el a zsidó nemzetiség vállalását, mondván, ez ellentétben áll a zsidó vallási hagyományokkal, és a zsidó nemzet

Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő, a Ruszinszkói Magyar Nemzeti Párt ügyvezetője felhívása a „zsidó vallású magyarokhoz” az önálló pártpolitika ügyében:

„Miért alakultak a zsidópártok? A kimondottan zsidó pártok alapítói zsidó nemzeti alapon külön csoportot alkottak a zsidóságból, hogy ezzel semlegesítsék magukat abban a harcban, amelyet a prágai kormányzat a magyar kisebbség letörésére folytat. [...] Ma nekünk van szükségünk Önökre! Zsidó vallású magyarok! Pártom nevében kérem Önöket, hogy szavazataikkal a mi pártunkat, a Magyar Nemzeti Pártot támogassák és annak igazsága mellett tegyenek tanúságot, mert most nekünk van szükségünk Önökre. Jöhet idő, amikor Önöknek lesz szükségük ránk! Mert hiszen nem csak mi magyar kisebbség élünk történelmi időkben, hanem Önök is!”

[*Ruszinszkói Magyar Hírlap* (Ungvár, 1927. okt. 9.)]

Huszi utcakép, háttérben a várral, 1930-as évek

újjászületése csakis a Messiás eljövele után következhet be, addig a zsidóság kizárólag vallási közösségként létezhet.¹⁰ Hasonlóképpen a kárpátaljai magyar politikai elit is bírálta a korábban nyelvileg, kulturálisan a magyarsághoz kötődő és gyorsan asszimilálódott zsidóság önálló nemzetiségi törekvéseit.¹¹

Figyelembe kell vennünk a ruszin álláspontot is, ahogyan az egyik autonómia-tervezet fogalmazott: „A zsidókat [...] nem vettük tekintetbe azért, mert egyrészt nem lagnak kompakt egész csoportokban, másrészt pedig azért, mert az eddigi történelmi tapasztalatok szerint saját érdekükben nem szokták elkülöníteni magukat az őket körülvevő népektől.” Legfeljebb „a zsidó vallású polgárainknak bizonyos vallási érdekeire” lehet tekintettel lenni.¹²

A csehszlovák országos pártok kezdettől fogva igyekeztek létrehozni saját kárpátaljai szervezeteiket. Ugyanakkor nagyobb nemzetiségei – a ruszinok, a magyarok, a németek és a zsidók – hol egymással rivalizáló, hol meg éppen társuló vagy szövetségre lépő etnikai pártokat alakítottak ki. A korabeli „Podkarpatszka Rus” így vált a „politikai pártok eldorádójává”.¹³ Az egységes zsidó pártpolitika lehetősége ebből következően kezdettől fogva illuzórikus volt. A csehszlovák cionista szervezet elnöke, Jozsef Rufenstein sem pártolta az egységes zsidó politikai párt létrehozását. A nézetkülönbségek hamarosan vallási és regionális színezetet is kaptak. A tartomány zsidó népességének vallási, társadalmi, politikai sokszínűsége miatt éppen Kárpátalján volt a legdinamikusabb a zsidó politikai pártalapítások folyamata.

ZSIDÓ PÁRTOK

Prágában a cionista szervezetek, s kivált a Zsidó Tanács hathatós támogatásával 1919 januárjában megalakult a csehszlovákiai Zsidó Párt. A párt vezető aktivistája Kárpátalján Hajim Kugel volt, két helybeli lapja pedig a magyar nyelvű *Zsidó Néplap* (1919–1938) és a jiddis *Jidise Stime* (1929–1938). A párt támogatta, hogy több csehországi, illetve szlovákiai városban már az 1919. évi helyhatósági választásokon is induljanak a helyi zsidó, illetve cionista szervezetek.¹⁴ Az 1920. évi parlamenti választásokon a csehországi és szlovákiai körzetekben az időközben létrejött szervezetek Egyesült Zsidó Párt néven közös választási listán indultak, és mintegy 80 000 szavazatot kaptak. Az arányos képviseleti rendszer sajátosságai miatt azonban ez a szavazatszám nem volt elégséges, és ezért nem sikerült parlamenti mandátumot szerezniük. A zsidó képviselet kiharcolását a baloldali cionista párt, a → Poale Cion megszervezése is nehezítette. Ez a párt ugyanis a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt képviselőjelöltjeit támogatta.¹⁵

A két világháború közti korszakban – az országos Zsidó Párt kivételével – rövid életű, alkalmi politikai szervezkedések, választási csoportosulások jellemezték mind az etnikai, mind pedig a vallási alapon szerveződő kárpátaljai zsidó pártokat. 1921 elején a kárpátaljai orthodox zsidók kezdeményezésére létrejött a Weiss Kálmán vezette Zsidó Konzervatív Párt.

A kivételes (rendkívüli) állapot körülményei (melyet a román hadsereg Kárpátaljáról való végleges kivonulásával – a trianoni békeszerződés aláírása után – szüntettek meg), majd a fennálló szociális-nemzetiségi viszonyok közt az orthodox képviselet az 1923. évben megtartott első kárpátaljai helyhatósági választásokon a többi zsidó politikai szervezettel való együttműködés mellett döntött. Választási koalíciót hoztak létre az Alexander Spiegel vezette, cionista irányultságú Kárpátaljai Zsidó Polgári Párttal, valamint az Emanuel Guttmann irányítása alatt álló Zsidó Földművesek Kárpátaljai Szövetségével, amely a csehszlovák Agrárpárttal állt szoros kapcsolatban. Bár ideológiai orientációjukban különböztek egymástól, mind a három párt lojálisan viszonyult az új csehszlovák államhoz. A zsidó koalíciónak számos településen sikerült bejutnia a helyi képviselőtestületekbe.

A tartományban az első parlamenti választásokra csak 1924 tavaszán, kiegészítő pótválasztások formájában került sor. Két választási csoportosulás indult. Zsidó Néppárt néven külön indultak a cionista pártok és csoportok, míg az orthodox és konzervatív szárnyhoz tartozók a Zsidó Demokrata Pártban tömörültek.¹⁶ Rajtuk kívül a helyi zsidó polgárság egy része a nem felekezeti, hanem érdekképviseleti alapon szerveződött Podkarpatszka Ruszi Polgári Pártot támogatta, amely jórészt a zsidó iparosokra és kereskedőkre támaszkodott. Egyik párt sem szerzett mandátumot.¹⁷

A csehszlovákiai, s azon belül a kárpátaljai zsidóság egységes pártpolitikai megszerveződésével szemben kezdettől fogva többféle csoportérdek, vallási, politikai, gazdasági különvélemény fogalmazódott meg. Nem véletlen, hogy az 1924. évi kiegészítő kárpátaljai választások után sem sikerült egységes választási pártot létrehozni. Az 1925. évi első rendes parlamenti választásokon a Ludvík Singer vezetésével fellépő

Rahó főutcája, 1930-as évek

országos Zsidó Párt mellett Kárpátalján Zsidó Gazdasági Párt névvel is indult egy külön alakulat: s természetesen egyik pártnak sem sikerült mandátumot szereznie. Singer a csehszlovák agrárpárttal, a párton belüli ellenlábasa, Emil Margulies viszont a lengyel, ruszin és magyar kisebbségi pártokkal való együttműködést szorgalmazta. A választási sikertelenség nyomán kiéleződtek a szlovákiai és kárpátaljai zsidó közéleti viták, amelyek nyomán Emil Margulies, a Zsidó Párt elnöke nyilvánosan korrupcióval vádolta meg Weber Kálmán és Hirschler Emil főabbikat, azt állítva, hogy az orthodox zsidók szavazatait a két főrabbi pénztámogatás fejében felajánlotta a Csehszlovák Köztársasági Párt vezetőségének. Tudni kell, hogy a kárpátaljai közigazgatásban éppen ez a nagyhatalmú agrárpárt rendelkezett abszolút túlsúllyal, ami a kárpátaljai földreform során kiépített politikai és gazdasági pozíciókra volt visszavezethető. A három éven keresztül tartó bírósági tárgyalást végül Margulies nyerte meg, ami némi morális elégtételt jelentett a Zsidó Párt vezetése számára.

Az 1925 után a Julius Reisz által vezetett szlovákiai és kárpátaljai részlegen belül azonban továbbra is erős ellenzéki csoportok működtek, amelyek nem tartották helyesnek az elnök körüli csoportnak a csehországi cionistáktól való tudatos távolságtartását. A pozsonyi Duna Bank elnökeként egyre nagyobb befolyást gyakorló Reisz a kelet-szlovákiai és kárpátaljai sajtóban, egyebek közt a *Kassai Munkás* című lapban is aktív kampányt folytatott annak érdekében, hogy a Zsidó Párt lehetőleg minél több szavazatot szerezzen, függetlenül a választók vallási, ideológiai vagy politikai beállítódásától. Ennek a tudatos pártépítésnek és a csehországiaktól való elkülönülésnek

a részeként 1928-ban a szlovákiai és kárpátaljai Zsidó Párt szervezetenként is önállósdott és a csehszlovák hivatalos kisebbségi politika iránti feltétlen lojalitást deklarálva, több kérdésben is különvéleményt fogalmazott meg a párt csehországi cionista vezetésével szemben.¹⁸

Az 1928. decemberi tartományi választásokon – a szlovákiai és kárpátaljai zsidó eliten belüli viták és a csehországi cionista központ kritikája ellenére sikerült széles választási koalíciót létrehozni az anticionista, orthodox irányzatot képviselő Zsidó Gazdasági Párt és a Zsidó Párt között, ami minden korábbinál jobb választási eredményt és egy tartományi képviselői helyet biztosított.¹⁹ Kárpátalján a belső viták, a zsidó elit megosztottsága, a Zsidó Párt választói bázisának gyengesége miatt három tábor közt osztódtak a zsidó szavazatok. Hiába volt mindenki számára nyilvánvaló, hogy mind az oktatásban, mind pedig az egyesületi életben, az amerikai segélyakciók kárpátaljai működtetésében a Zsidó Pártnak komoly érdemei voltak, alig hatezren voksoltak a csehszlovák szociáldemokratákkal választási koalícióra lépett Zsidó Párt-ra. A tartományi közigazgatási pozíciókat uraló agrárpárttal szövetséget kötő Körtársasági Párt közel tizenötezer zsidó szavazó bizalmát nyerte el. Tizenegyezernél több szavazatot kapott a Guttmann Móric vezette Csehszlovák Kisiparos és Kereskedelmi Középosztály Pártja. Jellemző, hogy a tartományi választási eredményeket kommentáló cionista sajtó a zsidó választók középkor óta rögzült szervilizmusát és a biztonság áraként választói szavazatokkal megfizetett lojalitást emelte ki az eredmények okaként.²⁰

A felemás tartományi választások után az 1929. évi nemzetgyűlési választásokon végre sikerült mandátumot szereznie az országos Zsidó Pártnak, amely ekkor a lengyel kisebbségi választási tömörüléssel közösen mintegy 105 000 szavazatot és négy mandátumot szerzett.²¹ A prágai szövetségi gyűlés két zsidó képviselője közül az egyik a prágai Singer, a másik a szlovákiai és kárpátaljai Zsidó Párt meghatározó képviselője, Julius Reisz – magyar nevén: Reisz Gyula – volt, akinek sikerült az általa vezetett szlovákiai zsidó csoportok nevében egyezsége jutnia a csehországi cionista csoportosulással. A két zsidó parlamenti képviselő a kormánykoalíciót támogatva aktív érdekvédelmi szerepet vállalt a gazdasági válság éveiben, harcoltak a fel-felerősödő antiszemitizmus megnyilvánulásaiival szemben, és sikeresen léptek fel a zsidó oktatásügy kiterjesztéséért.

Reisz 1929. december 29-i első parlamenti felszólalásában szót emelt a választói körzetek igazságtalan felosztása és a rendezetlen állampolgárságú kárpátaljai személyek üldöztetése ellen.²² 1932-től kezdve a kárpátaljai zsidó iskolák és a Tarbut zsidó kulturális egyesület állami költségvetési támogatásban részesültek.²³

A parlamenti jelenlétre alapozva született meg az a döntés is, hogy a csehszlovákiai országos Zsidó Pártot önálló szervezeti alapokra támaszkodó standard politikai párttá kell átalakítani, amire 1931-ben Ostravában került sor. A két világháború közti utolsó parlamenti választások előtt a Zsidó Párt – az Emil Margulies helyébe lépett Ernst Fischer pártelnök vezetésével – választási koalíciót kötött azzal a Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárttal, amely parlamenti frakciójának 1929–1935 között Reisz és Singer, illetve az utóbbi halála után Angelo Goldstein külső tagjai voltak.

Az 1935. évi választások után a Zsidó Párt továbbra is két parlamenti mandátummal rendelkezett: Angelo Goldstein mellett a munkácsi héber tannyelvű gimnázium igazgatója, Hajim Kugel jutott be a prágai Nemzetgyűlésbe. A párhuzamos tartományi választásokon Kárpátalján a Zsidó Köztársasági Pártnak is sikerült mandátumokat szereznie. Bár a két képviselő az első köztársaság hátralévő éveiben mindent megtett a zsidóság jogainak kiterjesztéséért, s azon belül a kárpátaljai viszonyok rendezéséért, a bécsi döntést, illetve Kárpátalja Magyarországhoz való csatolását követően mindkét képviselő külföldre emigrált. Fischer 1941-től kezdve tagja lett a Beneš-féle londoni emigráció Csehszlovák Államtanácsának.

A modern cionizmus elveire támaszkodó csehszlovákiai Zsidó Pártnak, amely a zsidó nemzetiségi eszmét állította politikai programjának központjába, a választói bázisa alapvetően Csehországban, kisebb részben Szlovákiában volt. Ezért az érdekei érvényesítését a nagy országos pártokkal való szövetségtől remélő kárpátaljai zsidó szavazóknak csak a kisebbik része támogatta. Ezzel együtt a Zsidó Párt – mint a csehszlovákiai cionista orientációjú, „nemzeti zsidók” elkötelezett politikai érdekképviselője – Kárpátalján is fontos tényezője volt a csehszlovákiai zsidóság egyenjogúsításának, a köztársasággal szembeni lojalitás megerősítésének, a judaizmus és cionizmus szabad megélésének, akárcsak a zsidó gazdasági, kulturális, oktatási és egyesületi élet fejlesztésének.

Mindazonáltal az 1930-as évek, s különösen a Hitler hatalomra kerülése utáni időszak rányomta bélyegét a csehszlovákiai, s azon belül a kárpátaljai zsidóság egyesületi és politikai életére. Növelte megosztottságát és kiélezte a szociáldemokratákkal szövetségre lépő Zsidó Párt és az orthodox irányzatok közötti ellentéteket. Jó példája ennek az a szenvedélyes és nagy nyilvánosságot kapott vita, amelyet Hajim Elazar Sapira munkácsi főrabbi robbantott ki, nyilvános átokkal sújtva a cionista politikusokat és az általuk vezetett szervezeteket, intézményeket, köztük a helyi héber tannyelvű gimnáziumot is, tisztátalanoknak nevezve őket.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a sokszínű, de alapvetően orthodox beállítottságú kárpátaljai zsidó közösségek az 1928. évi tartományi és országos választásokig elsősorban saját tartományi érdekképviselőiket, illetve az országos csehszlovák pártokkal való együttműködést részesítették előnyben. A főként csehországi és részben szlovákiai központokból szervezett cionista orientációjú Zsidó Párt az 1929. évi országos parlamenti választásokon, majd a gazdasági válság éveiben nyert nagyobb teret, amikor már nemcsak az oktatási intézmények működtetésében, hanem a szociális

„A kilátások sötétek és telve vannak komor fellegekkel. Mi, zsidók nehezen éljük meg lelkileg is, de erősen hiszünk az emberiség szebb jövőjében. Hisszük, hogy a személyes szabadság korlátozása a morális hanyatlás jelei, és hogy ezek csak átmeneti jelenségek. Hisszük, hogy közeleg a béke és a testvériség időszaka. Mivel át vagyunk itatva ezzel a fajta optimizmussal, az oka annak, hogy csatlakozunk a cionizmus eszméjéhez. Nagyon örülök, hogy lehetőségem nyílik ezen az emelvényen hálafejelettel megállapítani, hogy kezdetektől fogva mindenütt azt tapasztaltuk, hogy a Csehszlovák Köztársaság felelős illetékesei megértést tanúsítanak eszmei törekvéseink iránt.”

[Hajim Kugel felszólalásából a csehszlovák parlament 1936. december 3-i ülésén (<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/070schuz/s070016.htm>).]

segélyakciókban is kitüntetett szerepet játszott. A → Joint segítségével sikerült a legnehezebb helyzetbe került zsidó családokat, gyermekeket gyors segítségben részesíteniük. A cionista zsidó nemzeti gondolat politikai súlyát a hitleri Németországból terjedő náci ideológiával szembeni határozott fellépés növelte meg.

A zsidó nemzetiség választására épülő zsidó kisebbségi politikálás eredményei Kárpátalján a két világháború közti időszakban meglehetősen ellentmondásosak voltak. Miközben sikerült bekapcsolniuk a helyi és tartományi zsidó elitek egy részét az országos és nemzetközi zsidó pártpolitikába, a tartományon belül súlyos és indulatos viták, korrupciós vádak, morális konfliktusok állították szembe egymással a kárpátaljai zsidó elitet. Az ifjúság körében sikerült bázist teremteni a Csehszlovák Köztársasággal szemben mindvégig lojális cionista nemzetépítésnek. A zsidó vállalkozói elitek azonban a csehszlovák pártokkal való együttműködésben látták a boldogulás leginkább célravezető útját. Az orthodox vallási vezetés elsősorban a tanulatlan vidéki zsidóság, illetve a városi zsidó értelmiség körében maradt mindvégig erős. A köztársaság számban legerősebb tartományi zsidó közössége így vált egyszerre haszonélvezőjévé a modernizáló csehszlovák kolonializmusnak, és kárvallottjává saját belső vallási-kulturális és politikai megosztottságának.

Az erős kárpátaljai cionista mozgalom a csehszlovák agrárpárt erős gazdasági pozíciói ellenére képes volt a régió nem földműves zsidó szavazóinak többségét, a „nemzeti” ideológiát hirdető Zsidó Párt szavazóbázisát megtartani. Ezzel az országos nagy párt a szociáldemokrácia számára a régióban fontos szövetségesnek számított. A szociáldemokrata-zsidó szövetség az első Csehszlovák Köztársaság 1935–1938 közötti válságperiódusában azt is jelezte, hogy a kárpátaljai zsidóság többsége egyértelműen elkötelezte magát a demokrácia mellett és a szélsőjobbboldali erők ellen.

2.4. Politikai választások és kulturális orientációk

1. Kovács András, „Magyar zsidó politika a háború végétől a kommunista rendszer bukásáig”, *Múlt és Jövő*, 14:3 (2003), p. 5.
2. Marie Crhova, „Jewish Politics in Central Europe: The Case of the Jewish Party in Interwar Czechoslovakia”, *Jewish Studies at the CEU, Yearbook II.* (1999–2001) (http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_crhova.pdf), pp. 4–5.
3. Zdeněk Kárník, *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)* (Praha: Nakladatelství Libri, 2002), pp. 245–246, 253–254.
4. A magyar egység és a felekezeti kérdés vonatkozásai. *Az Őslakó Politikai és társadalmi hírlap.* Szerk.: R. Vozáry Aladár. (Munkács, 1936. máj. 30.), idézi Fedinec Csilla, *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944: Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok.* (Fontes historiae Hungarorum, 2) (Somorja – Dunaszerdahely: Fórum Intézet – Lilium Aurum, 2001), p. 363.
5. *Енциклопедія історії і культури карпатських русинів* (The Encyclopedia of Rusyn History and Culture). Уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп (Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010), pp. 223, 355–356. Vö. П. Р. Магочій, *Євреї на Закарпатті: Короткий історичний нарис* (Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2005). A mindenkori kárpátaljai képviselők és szenátorok listáját lásd: *Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Хроніка Закарпаття, 1867–2010.* Összeáll. Vehes Mikola et al. (Ungvár: Hoverla, 2011), <http://mek.oszk.hu/09600/09645/#> Választási eredmények: *Kárpátalja 1919–2009.* i. m. pp. 68–76. Korláth Endre, a magyar pártszövetség szenátora egyik interpellációjában így fogalmazott: „A 2.059 kommunistának legalább 70 százaléka magyar nemzetiségű, illetve anyanyelvű.” 1932. január 5. Prága. Korláth Endre szenátor és társai interpellációja a csehszlovák kormányhoz a népszámlálás ungvári eredményéről terjesztett hírek s az ungvári községi választás eredményének a nemzetiségi számarányban mutatkozó áthidalhatatlan különbözősége tárgyában. Fedinec Csilla: *Iratok...*, p. 284.
6. Zdeněk Kárník, *České země...*, p. 236.
7. Kárpáti Géza, „Kárpátalja időszerű kérdései”, *Szociális Szemle* (1940. szept. 1.), p. 273.
8. Marie Crhová, „Sionistická volební politika na konci 20. let”, *Paginae Historiae*, 7 (1999), pp. 166–167.
9. A cionista mozgalom csehszlovákiai politikai kereteiről ld. Crhova, „Jewish Politics...”, pp. 2–6; Aryeh Sole, „Subcarpathian Ruthenia: 1918–1938”, in: *The Jews of Czechoslovakia: Historical Studies and Surveys*, vol. 1 (Philadelphia – New York: JPS – Society for the History of Czechoslovak Jews, 1968), pp. 125–154.
10. Vö. Ján Mlynárik, *Dějiny Židů na Slovensku* (Praha: Academia, 2005).
11. Fedinec Csilla, „Magyar pártok Kárpátalján a két világháború között”, *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 1 (2007), pp. 86, 99.
12. Földesi Gyula, *Az autonóm Kárpátoroszország államjogi vázlat* (Užhorod: Földesi Gyula Könyvnyomdája, 1927), idézi: Fedinec Csilla: *Iratok...*, p. 194.
13. *A Ruszinszkói Magyar Hírlap* 1923. augusztus 14-i számának megállapítását idézi Szakál Imre, „Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között”, *Acta Beregsasiensis*, 1 (2009), pp. 37–54, idézet helye: p. 41.

14. A csehszlovákiai cionista és zsidó szervezetekről, a zsidó politikai pártok genezisé-ről ld. Kateřina Čapková, „Specific Features of Zionism in the Czech Lands in the Interwar Period”, *Judaica Bohemiae*, 38 (2002), pp. 106–159; Marie Crhova, „Jewish Politics in Central Europe: The Case of the Jewish Party in Interwar Czechoslovakia”, *Jewish Studies at the CEU, Yearbook II.* (1999–2001) (http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/o2_crhova.pdf); Aharon Moshe K. Rabinowicz, „The Jewish Party: A Struggle for National Recognition, Representation and Autonomy”, in: *The Jews of Czechoslovakia: Historical Studies and Surveys*, vol. 2 (Philadelphia – New York: JPS – Society for the History of Czechoslovak Jews, 1971), pp. 253–346.
15. A csehországi és szlovákiai baloldali cionisták egy része már 1920-ban bekapcsolódott a csehszlovákiai kommunista párt létrehozását célzó szervezkedésekbe, lásd David Borek, „Židovské strany v politickém systému Československa 1918–1938”, *Moderní Dějiny*, 11 (2003), pp. 65–205; Marie Crhová, „Politické strany a politika židovské menšiny”, in: Pavel Marek, szerk., *Politické strany, 1861–1938* (Brno: Doplněk, 2005), pp. 965–985.
16. Szakál, „Podkarpatszka Rusz”, pp. 40–41.
17. *Ibid.*, p. 41.
18. Crhová, „Sionistická volební politika”, pp. 168–169.
19. *Ibid.*, p. 171.
20. A Zsidó Párt gyenge kárpátaljai szervezettsége mellett a választásokhoz szükséges pénzügyi fedezet teljes hiánya is hozzájárult a kudarchoz, ami a közel hétezer cionista szavazat jelentőségét még inkább felértékelte. *Ibid.*, p. 174.
21. Kárpátalján a Zsidó Pártnak az előző évi tartományi választásokhoz képest sikerült közel tízezer szavazattal többet szereznie, ami jól jelezte a párt politikai megújulási képességét.
22. A csehszlovák Nemzetgyűlés digitális képviselőházi naplója: *Digitální knihovna. NS RČS 1929–1935. Poslanecká sněmovna. Stenoprotokoly 7. Schůze, sobota 21. prosince 1929.* <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>.
23. Crhova, „Jewish Politics...”, p. 7.

2.5. A kárpátaljai cionista mozgalom sajátosságai

1. Vö. David Borek, „Židovské strany v politickém systému Československa 1918–1938”, *Moderní dějiny*, 11 (2003), pp. 65–201; Marie Crhova, „Jewish Politics in Central Europe: The Case of the Jewish Party in Interwar Czechoslovakia”, *Jewish Studies at the CEU, Yearbook II.* (1999–2001) (http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/o2_crhova.pdf); Martin J. Wein, „Zionism in Interwar Czechoslovakia: Palestino-Zentrism and Landespolitik”, *Judaica Bohemiae*, 44:1 (Praha, 2009), pp. 5–47; Yeshayahu A. Jelinek, *The Carpathian Diaspora: The Jews of Subcarpathian Rus' and Mukachevo, 1848–1948* (New York: Columbia UP, 2007).
2. Alain Soubigou, *Tomáš Garrigue Masaryk* (Praha – Litomyšl: Paseka, 2004), pp. 310–313.
3. A Zsidó Nemzeti Tanács nyilatkozata Csehszlovákia létrejöttéről. Közli: Borek, „Židovské strany...”, p. 196.
4. Közli: Borek, „Židovské strany...”, p. 135.